

JORDI FERNÁNDEZ-CUADRENCH*

*LES PROCESSIONS EXTRAORDINÀRIES
A LA BARCELONA BAIXMEDIEVAL (1339-1498).
ASSAIG TIPOLÒGIC*

RÉSUMÉ

Parmi les catégories de processions qui existaient dans la Barcelone médiévale (ordinaires, protocolaires et extraordinaires), les extraordinaires sont les plus intéressantes du point de vu historique. Résultat de la convergence d'événements singuliers et de circonstances bien précises, les processions extraordinaires synthétisent et expriment, comme peu de manifestations populaires du Bas Moyen Age, les désirs et les inquiétudes, les moments d'euphorie et les périodes d'angoisse de la société barcelonaise de l'époque. Cet article esquisse une proposition typologique qui rassemble les 124 processions extraordinaires qui ont eues lieu à Barcelone entre les années 1339 et 1498, à partir du caractère de l'événement historique qui était à leur origine.

1. INTRODUCCIÓ

En totes les èpoques, la festa ha jugat un paper tan essencial en la vida de l'home i en el desenvolupament de la col·lectivitat que alguns autors no han dubtat en equiparar la importància de l'*homo ludens* a la de l'*homo faber* en la història de la humanitat.¹ L'home medieval no en fou pas una excepció, encara que el seu con-

* Casa de la Generalitat de Catalunya a Perpinyà.

Amb el present article vull afegir-me a aquest merescut homenatge a la Dra. Carme Batlle, una dona que no només és un referent historiogràfic per a diferents generacions de medievalistes, sinó que també, i per damunt de tot, és un exemple de qualitat humana, com hem pogut comprovar reiteradament aquells qui ens podem enorgullir de la seva amistat.

1. S. CLARAMUNT, "Consideracions sobre el calendari festiu a l'Edat Mitjana", dins *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1989, pàg. 303.

cepte de lleure, profundament condicionat per unes creences religioses que impregnaven els diferents àmbits de la seva vida pública i privada, estigui tan allunyat del nostre que, en algunes ocasions, ens sigui difícil d'identificar-lo com a tal.

Durant els segles XIV i XV, el corpus festiu de Barcelona s'organitzava bàsicament en tres grans categories: les festes religioses, les populars i les civils.² Dels diferents actes festius que se celebraven al llarg de l'any a la ciutat, possiblement cap aconseguí combinar en el seu si de manera més efectiva elements procedents de les tres categories esmentades com les processons. En tant que cerimònies de caràcter rogatiu o d'acció de gràcies adreçades a Déu i part integrant de la litúrgia cristiana, les processons eren festes essencialment religioses. No obstant, tenint com a antecedent immediat les danses rituals celebrades per les comunitats pageses en les diferents festivitats de l'any, de les que prengueren llur caire marcadament lúdic,³ les processons incorporaren un gran nombre d'elements populars, sovint d'origen pagà o precristià, fins ben entrat el segle XVI, quan la reforma imposada pel concili de Trento els féu desaparèixer.⁴ Les processons, per últim, compartien amb les festes civils el fet de ser organitzades per institucions públiques, atès que, com la majoria de vegades es desenvolupaven pels carrers de la ciutat, llur organització corresponia al Consell barceloní, en desbordar les competències de la jerarquia eclesiàstica.⁵

2. LES PROCESSIONS: DEFINICIÓ I CLASSES

A mesura que el procés de secularització de la societat moderna avança, bona part de la terminologia religiosa que tan arrelada està a la nostra cultura esdevé patrimoni d'una minoria de fidels i erudits o veu substancialment alterat el seu significat original, que resta com accessori. Un bon exemple d'aquest fenomen és el del terme *processó*, el qual ha perdut progressivament el seu sentit religiós exclusiu fins esdevenir sinònim de vocables de marcat caràcter civil com *desfilada* o *manifestació*.⁶ Cal, per tant, definir de forma inequívoca allò que entenen per *processó* els

2. Seguim la sistematització de la festa realitzada per X. CUARTIELLA i X. ROMÁN, "Tipologia i evolució de la festa", *L'Avenç*, 89 (gener 1986), pàg. 34-43, que, a desgrat de ser elaborada a partir les festes celebrades a Barcelona entre els segles XVI i XVIII, és totalment aplicable a les que tingueren lloc a la Baixa Edat Mitjana.

3. X. CUARTIELLA i X. ROMÁN, "Tipologia i evolució...", pàg. 42.

4. X. CUARTIELLA i X. ROMÁN, "Tipologia i evolució...", pàg. 37.

5. X. CUARTIELLA i X. ROMÁN, "Tipologia i evolució...", pàg. 35.

6. No és difícil trobar definicions que ometen el caràcter litúrgic original del terme *processó*, considerant-la un "desfile público, ordenado y solemne de personas que se dirigen de un lugar a otro, o que vuelven al de origen después de cierto recorrido", G. CABANELLAS, *Diccionario de Derecho Usual*, vol. III, Buenos Aires, Ed. Heliasta, 1976¹⁰, pàg. 391; o que li atorguen un paper secundari: "conjunt de persones que desfilen ordenadament i solemnement, amb algun fi públic, especialment

homes dels segles XIV i XV, per tal de no projectar a l'època medieval la concepció essencialment civil del terme que avui impera.⁷

A la Baixa Edat Mitjana, una *processó* no era altra cosa que una cerimònia religiosa feta en acció de gràcies o en rogativa, consistent en una corrua de clergues i fidels que desfilava en silenci, pregant o cantant, per l'interior d'una església o pels carrers de la ciutat, encapçalada per la creu processional alçada i acompanyada d'una sèrie d'elements simbòlics, relíquies, imatges, ciris, atxes, banderes i penons.⁸ No és d'estranyar, doncs, que les fonts utilitzin sovint el terme *professó*, forma medieval de *professió*, com a sinònim de *processó*, car ambdós vocables, a més d'una evident similitud fonètica, compartien el mateix sentit d'acte de declaració de la fe.

En funció de llur finalitat, les processons podien ser rogatives o d'acció de gràcies, celebrant-se aquelles per a suplicar a Déu la concessió d'un favor i aquestes com a mostra d'agraïment per l'atorgament de la dàdiva. Atenent a llur itinerari, podem distingir les processons que es feien a l'interior de l'església, les que vorejaven el perímetre exterior del temple i les que recorrien els carrers de la ciutat, bé traçant un circuit urbà, bé de forma lineal, és a dir, entre dos punts preestablerts. Si considerem llur magnitud, les processons podien ser generals, quan hi participava, a més del clergat de la seu, el de totes les esglésies i monestirs urbans i es desenvolupaven per la ciutat, o parroquials, si eren organitzades pels clergues d'una determinada parròquia i no ultrapassaven els seus límits. La classificació, però, més generalitzada és aquella que, a partir de llur origen i periodicitat, divideix les processons en ordinàries, les que es repetien de forma anual en una mateixa diada, i extraordinàries, les que es feien per raons puntuals de molt diversa índole (calamitats, recepcions o exèquies de personalitats, canonitzacions, etc.) i, per tant, no tenien cap tipus de regularitat.⁹ Basant-nos en aquesta darrera ordenació i aprofundint en els seus criteris, hem agrupat les processons documentades a Barcelona durant els segles XIV i XV en tres grans categories: ordinàries, protocolàries i extraordinàries.

religiós", A. ALCOVER i F. de B. MOLL, *Diccionari Català-Valencià-Balear*, vol. VIII, Palma de Mallorca, Editorial Moll, 1957, pàg. 895.

7. Així, per exemple, el concepte actual ens permetria considerar erròniament com a processons les coloristes desfilades que, en determinades ocasions, realitzaven davant els monarques els oficis de la ciutat, encapçalats per llurs penons. Vegeu, entre d'altres, la que se celebrà amb motiu de l'entrada a Barcelona de l'infant Ferran, fill primogènit del rei Joan II, acompanyat per la seva mare, la reina Joana, el 21 de novembre de 1462, *Llibre de les Solemnitats de Barcelona* (a cura d'A. DURAN i SANPERE i J. SANABRE) -des d'ara *Llibre de les Solemnitats*-, vol. I, Barcelona, Institució Patxot, 1930, doc. LXXXII, pàg. 254-261.

8. J. MAÑÀ i OLLER, "Processó", dins J. MESTRE i CAMPÍ (dir.), *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, pàg. 852.

9. J. BRAUN, *Diccionari litúrgic*, Barcelona, Foment de Pietat Catalana, 1925, pàg. 217; i "Procesiones", dins *Enciclopedia de la Religión Católica*, vol. VI, Barcelona, Dalmau y Jover editores, 1954, pàg. 259-263.

2.1. Processons ordinàries

Les processons ordinàries eren les que se celebraven anualment perquè formaven part del cicle litúrgic de l'Església universal o del santoral barceloní. De totes aquestes processons, cal destacar-ne la que tenia lloc el dia de Corpus Christi, que, al llarg del segle XV, esdevingué, com a la resta de l'Occident europeu, la més important de les organitzades a la ciutat,¹⁰ fins al punt de ser considerada per la documentació *la processó* per excel·lència.¹¹

2.2. Processons protocolàries

Les processons protocolàries eren aquelles que se celebraven associades indefectiblement a esdeveniments concrets de periodicitat variable. N'hem distingit de tres tipus: les que tenien lloc amb ocasió de la benedicció per part del bisbe de les banderes i estendards de les armades que salpaven de Barcelona per a lluitar contra els enemics de la Corona d'Aragó;¹² les que realitzava la clerecia de la seu fins al por-

10. Per a l'estudi de la processó de Corpus a Barcelona, s'ha de consultar A. DURAN i SANPERE, "La festa de Corpus", *Barcelona i la seva història*, vol. II, Barcelona, Curial, 1973, pàg. 529-571. Sobre la celebració de la festa a d'altres punts de la Península, cal assenyalar els estudis de M. ARENAS ANDÚJAR, *Orígenes de la fiesta del Santísimo Corpus Christi y La primera procesión que la Ciudad anunció por pública "Crida" en 1355, saliendo de la Iglesia Mayor de Nostra Dona Santa Maria de la Seu*, València, Ajuntament, 1964; J.-M. DEPLUVREZ, "Sur les traces des géants du Corpus de Tolède", *Mélanges de la Casa Velázquez*, 23 (1987), pàg. 281-306; M.I. FALCÓN PÉREZ, "La festividad del Corpus Christi en los pueblos de Aragón en la Edad Media", *V Jornadas sobre el estado actual de los estudios sobre Aragón*, Zaragoza, 1984, pàg. 625-632; M.I. FALCÓN PÉREZ, "La procesión del Corpus en Zaragoza en el siglo XV", *V Jornadas sobre el estado...*, pàg. 633-638; I. GONSALVES, "As festas do "Corpus Cristi" do Porto na segunda metade do século XV: A participação do Concelho", *Estudos Medievais*, 5-6 (1984-1985), pàg. 69-89; i L. RUBIO GARCÍA, *La procesión de Corpus en el siglo XV en Murcia*, Murcia, Academia Alfonso el Sabio, 1987.

11. Així, per exemple, el notari Jaume Safont es refereix a la processó de Corpus com *la processó* i descriu acuradament el seu recorregut en detallar l'itinerari seguit pels assistents a la processó celebrada a Barcelona per les exèquies de Joan de Lorena: "E feren la volta de la processó anant per la cort del vaguer, per la plaça del Blat, per la Bòria, per la capella d'en Mercús, per lo carrer de Moncada, per lo Born, pels Cambis, per lo carrer Ample, per Regomir, per Sent Jacme fins al palau del bisbe, e entraren-se'n a la Seu per lo portal major", *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont* (a cura de J.Ma. SÀNS i TRAVÉ) -des d'ara *Dietari de Jaume Safont*-, Barcelona, Fundació Noguera, 1992, pàg. 221.

12. Aquestes processons sortien de la seu, on s'havia fet la benedicció, vers la platja, des d'on les banderes i els estendards eren portats a llurs respectius vaixells. N'hem documentat la celebració de cinc: el 28 d'abril de 1369 -"Crònica del Racional de la ciutat de Barcelona (1334-1417)" -des d'ara *Crònica del Racional*-, *Recull de documents i estudis*, I-2 (1921), pàg. 141-142-; el 3 de maig de 1422 -*Dietari de la Deputació del General de Cathalunya* -des d'ara *Dietari de la Deputació*-, 2 vols., Barcelona, Diputació Provincial, 1974-1977, vol. I, pàg. 57-58-; el 4 de juny de 1424 -Pere Joan COMES, *Libre de algunes coses assanyalades succehides en Barcelona y en altres parts* -des d'ara *Libre de*

tal major del temple per a rebre el rei o altres personalitats, laiques o eclesiàstiques, amb motiu de la seva visita a la ciutat;¹³ i, finalment, les que portaven a terme el clergat de la seu i de les diferents esglésies parroquials i monestirs urbans per tal d'absoldre bé el cadàver d'un personatge rellevant (monarca, reina, bisbe, etc.), les exèquies del qual es realitzaven a Barcelona, bé el seu túmul funerari, si aquestes no es feien a la ciutat i només s'hi celebrava un aniversari en benefici de la seva ànima.¹⁴

algunes coses assanyalades-, Barcelona, La Renaixensa, 1878, llibre I, cap. 4, pàg. 48-49, i *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels Magnífichs Consellers y Regiment de la Ciutat de Barcelona* -des d'ara *Rúbriques de Bruniquer*-, 5 vols., Barcelona, Imprempta d'Henrich y Companyia, 1912-1916, vol. I, pàg. 286-287; el 6 de setembre de 1431 -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XIX, pàg. 57-58 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 16, pàg. 72-73]-; i el 23 d'abril de 1436 -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XXV, pàg. 75-77 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 30, pàg. 85-86]-.

13. El clergat de la seu, encapçalat generalment pel bisbe, sortia en processó fins al portal major per tal de rebre al corresponent personatge, el qual, després d'adorar la Veracreu, entrava al temple i es dirigia vers l'altar de Santa Eulàlia per a fer oració. Hem documentat la celebració d'aquesta processó per l'arribada a la ciutat del cardenal de Foix, el 28 de novembre de 1427 -*Manual de novells ardots, vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní* -des d'ara *Manual de novells ardots*-, vols. I-III, Barcelona, Imprempta de'n Henrich y Companyia, 1892-1894, vol. I, pàg. 256-; del cardenal arquebisbe de Tarragona, Domènec Ram, el 15 de setembre de 1436 -*Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 350-351-; del nou bisbe de Barcelona, Jaume Girat, el 28 d'abril de 1446 -*Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 488-489 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 51, pàg. 115-116]-; del príncep Carles de Viana, el 31 de març de 1460 -*Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 332 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 90, pàg. 156-157]-; de l'infant Ferran i la reina Joana, el 21 de novembre de 1461 -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXII, pàg. 254-261 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 194, pàg. 192-197]-; del conestable Pere de Portugal, el 26 de gener de 1464 -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXVII, pàg. 277, nota 1-, el qual havia estat rebut a Santa Maria del Mar per la processó del clergat d'aquesta església només desembarcar a Barcelona, cinc dies abans -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXVII, pàg. 274-277 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 7, pàg. 252-254]-; de Joan de Lorena, primogènit i lloctinent del duc Renat de Provença, el 31 d'agost de 1467 -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XC, pàg. 286-293 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 12, pp. 261-262]-; de Joan II, el 17 d'octubre de 1472 -*Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 508-509 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 1, pàg. 246-247]-; del duc Alfons de Calàbria, fill del rei Ferran I de Nàpols, el 25 de juliol de 1477 -*Dietari de Jaume Safont*, pàg. 259-261 i *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCI, pàg. 294-300 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 22, pàg. 272-274]-; de Ferran II, l'1 de setembre de 1479 -*Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 174-175-; i de la reina Isabel, el 28 de juny de 1481 -*Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 26, pàg. 290-297-.

14. En el cas de realitzar-se l'absolució durant la celebració de les exèquies, les processons del clergat de la seu i de les parròquies i monestirs acostumaven a anar fins al palau reial si el difunt era un membre de la família reial o fins al palau episcopal si es tractava d'un bisbe; en cas fer-se amb motiu d'un aniversari, les processons acabaven a la seu, lloc on se celebraven aquest tipus de cerimònies. Tenim constància que aquestes processons es portaren a terme durant les exèquies de la reina

2.3. Processons extraordinàries

Les processons extraordinàries eren les que se celebraven de forma ocasional, sempre vinculades a esdeveniments excepcionals que, de repetir-se, no havien de produir necessàriament noves celebracions, car, per a fer-ho, havien de coincidir amb conjuntures favorables a la ciutat. Així, per exemple, les processons que es realitzaren a Barcelona per l'arribada al soli pontifici de Nicolau V (1447-1455), Calixt III (1455-1458) i Alexandre VI (1492-1503)¹⁵ no estigueren motivades pel fet mateix de l'elecció de nou pontífex, sinó perquè tots tres la notificaren oficialment al Consell barceloní, singularitat que, en el cas dels dos darrers, es veia reforçada per llur origen valencià, puix que ambdós eren membres de la família Borja.

3. LES PROCESSONS EXTRAORDINÀRIES A LA BARCELONA BAIXMEDIEVAL

De les diferents categories de processons que acabem d'examinar, les extraordinàries són, sens dubte, les que presenten un més gran interès històric car, fruit de la convergència d'uns esdeveniments singulars i d'unes circumstàncies determina-

Violant, vídua de Joan I (del 4 al 9 de juliol de 1431) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XVIII, pàg. 47-56-; del príncep Carles de Viana (del 24 de setembre al 5 d'octubre de 1461) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXI, pàg. 239-253 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 103, pàg. 177-192]-; del bisbe de Barcelona Joan Soler (del 10 al 15 de novembre de 1463) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXV, pàg. 268-271-; del conestable Pere de Portugal (de l'1 al 8 de juliol de 1466) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXIX, pàg. 280-285-; i de Joan II (del 20 al 30 de gener de 1479) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCII, pàg. 301-319-; i en els aniversaris de la reina Elionor, vídua de Ferran I (del 24 al 26 de gener de 1436) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XXIV, pàg. 64-74 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 29, pàg. 78-85]-; de l'infant Pere, germà d'Alfons IV (12 i 15 de desembre de 1438) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XXXIII, pàg. 95-103-; de la infanta Caterina, muller de l'infant Enric, germà d'Alfons IV (13 de novembre de 1439) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XXXV, pàg. 106-113-; de la reina Elionor de Portugal, germana d'Alfons IV (10 d'abril de 1445) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XLVII, pàg. 150-155-; de la reina Maria de Castella, germana d'Alfons IV (16 d'abril de 1445) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XLVIII, pàg. 156-158-; del bisbe de Barcelona Simó Salvador, mort a Roma (13 d'abril de 1445) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XLIX, pàg. 159-160-; de l'infant Enric, mestre de Santiago, germà d'Alfons IV (14 de juliol de 1445) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LI, pàg. 163-166-; del rei Joan II de Castella, cosí germà i cunyat d'Alfons IV (13 d'agost de 1454) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXVI, pàg. 199-207-; de la infanta Beatriu, muller de l'infant Enric, oncle de Ferran II (un dimarts del mes de novembre de 1490) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCV, pàg. 343-350-; de la reina Isabel, muller de Ferran II (26 de setembre de 1496) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCVII, pàg. 352-; i del príncep Joan, fill de Ferran II (27 d'octubre de 1497) -*Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCIX, pàg. 354-359-.

15. Vegeu *infra*, notes 54, 55 i 56, respectivament.

des, sintetitzen i expressen com poques manifestacions populars baixmedievales els anhels i els neguits, els moments d'eufòria i els períodes d'angoixa de la societat que les produeix. Per aquesta raó, esbossarem, tot seguit, una proposta tipològica que intenta d'agrupar les 124 processons extraordinàries que se celebraren a Barcelona entre els anys 1339 i 1498, a partir del caire de l'esdeveniment històric que les generà.

3.1. Calamitats

Estamordits per allò que no comprenien i, menys encara, podien controlar, els ciutadans de Barcelona hagueren d'apel·lar reiteradament a la misericòrdia divina enfront els nombrosos brots de pesta, els freqüents terratrèmols i les importants sequeres que periòdicament assolaren el territori català durant els segles XIV i XV. Un total de 26 processons foren celebrades pels barcelonins amb l'objectiu d'aconseguir que Déu posés fi a les plagues que els havia enviat com a càstig per llurs pecats.¹⁶ En concret, a causa de la pesta se'n realitzaren 13: nou per a obtenir l'eradicació de l'epidèmia (14 de maig de 1348;¹⁷ 21 de gener de 1362;¹⁸ 13 de juny de 1371;¹⁹ 22 de juny de 1375;²⁰ 7 de juliol de 1402;²¹ 13 de juliol i 1 d'agost de 1476;²² 29 de novembre de 1482;²³ i 16 de setembre de 1490),²⁴ tres per acomiadar els pelegrins que la ciutat enviava a Sant Jaume de Compostel·la perquè l'apòstol intercedís en favor seu davant el Creador a fi de fer cessar la malaltia (6 de desembre de 1465;²⁵ 20 de desembre de 1475;²⁶ i 8 de gener de 1483),²⁷ i una en acció de

16. Sobre el veritable abast social i religiós que les processons per calamitats, especialment per terratrèmols, assoliren en les societats preindustrials europees i, més concretament, en la barcelonina baixmedieval, cal consultar A. RIERA MELIS, "Fuentes y metodología para el estudio de los seísmos medievales en Cataluña", *Anuario de Estudios Medievales*, 17 (1987), pàg. 320-336.

17. *Crònica del Racional*, pàg. 119-120 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, pàg. 319].

18. *Crònica del Racional*, pàg. 134 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, pàg. 319-320].

19. *Crònica del Racional*, pàg. 144-145 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, pàg. 320].

20. *Crònica del Racional*, pàg. 150 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, pàg. 320].

21. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 286.

22. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 540-541, per a la processó del dia 13 de juliol [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 289, i vol. IV, pàg. 337]; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 542, per a la del dia 1 d'agost.

23. *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 288.

24. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. IV, pàg. 321.

25. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 465 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 319].

26. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 531-532 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 18, pàg. 265-266, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 289, i vol. IV, pàg. 337].

27. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 27 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 31, pàg. 299-300, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290 -datada erròniament el 8 de gener de 1493- i 319].

gràcies per la intervenció de l'Àngel Custodi en l'extinció de l'epidèmia (poc després del 17 de novembre de 1466).²⁸ El pànic provocat pels terratrèmols, per altra part, motivà la celebració de vuit processons (7, 8 i 9 de març de 1373;²⁹ 9 de febrer de 1425;³⁰ 17 i 19 de març³¹ i 6 de juny de 1427;³² i 25 de maig de 1448),³³ però només se'n portà a terme una a fi d'eradicar de la ciutat tant la pesta com els sismes (13 d'octubre de 1448).³⁴ En darrer lloc, la necessitat de pluges que acabessin amb perllongades sequeres motivaren tres processons (17 de novembre de 1374;³⁵ durant el 1383;³⁶ i 13 de maig de 1487),³⁷ a les que cal afegir-ne una altra per la fam que patia la ciutat (3 de gener de 1474).³⁸

3.2. Relíquies

Durant tota l'època medieval però especialment en els moments més crítics, les relíquies assoliren una gran importància en el món cristià, mercès al paper de protector de les poblacions que les custodiaven que els fou atribuït. És comprensible, doncs, que a la Barcelona dels segles XIV i XV, fuetejada repetidament per les adversitats, l'arribada de relíquies fos motiu de joia per a la població i de celebració de processons en honor dels sants a qui pertanyien. Vuit de les 10 processons realitzades per aquesta causa poden ser agrupades en dues classes: les que solemnitzen el trasllat de relíquies pròpies dins la mateixa ciutat, cas de la translació dels

28. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona -des d'ara AHCB-, Consell de Cent, *Registre de Deliberacions*, II-17, fol. 148r [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 319, vol. III, pàg. 163-164, i vol. IV, pàg. 336].

29. *Crònica del Racional*, pàg. 147 [recollides dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. V, pàg. 17]; i A. RIERA MELIS, "La societat catalana baixmedieval davant els sismes. I: Els terratrèmols de 1373", *Anuario de Estudios Medievales*, 16 (1986), docs. 5 i 6, pàgs. 301-302.

30. *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 237-238 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 287, i vol. V, pàg. 23].

31. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XIII, pàg. 39-40 [recollides dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 5, pàg. 50-52], i *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 249-250 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 315, i vol. V, pàg. 23-24], per a tots dos terratrèmols; i *Dietari de la Deputació*, vol. I, pàg. 81-82, i *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 21-22, específicament per al del dia 17.

32. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XIII, pàg. 39-40 [recollida dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 5, pàg. 50-52]; i *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 251 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 315].

33. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 288, i vol. V, pàg. 25.

34. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 44-45.

35. *Crònica del Racional*, pàg. 149 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 285].

36. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 286.

37. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 215-216.

38. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 519 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 319].

cossos de Santa Eulàlia (10 de juliol de 1339),³⁹ de Sant Oleguer (5 de novembre de 1380)⁴⁰ i de Sant Sever (4 d'agost de 1405),⁴¹ i les que celebraven l'arribada de noves relíquies, com els caps de Santa Digna i Santa Benigna (6 de maig de 1358),⁴² el braç de Sant Jordi (23 d'abril de 1378),⁴³ una Santa Espina (4 de desembre de 1390),⁴⁴ els ossos de Sant Cosme i Sant Damià (26 d'abril de 1458),⁴⁵ i el dit de Santa Càndida (23 de novembre de 1459).⁴⁶ Casos especials, en canvi, foren les processons realitzades pel trasllat a la seu de Barcelona dels cinc cossos sants del cenobi de Sant Cugat des del monestir de Santa Anna, on havien estat dipositats a conseqüència de la presa i posterior saqueig de vila vallesana per les tropes franceses al servei de Joan II durant la guerra civil catalana (4 de setembre de 1462),⁴⁷ i per la davallada del Cos de Crist a la capella de Santa Eulàlia, situada sota l'altar major de la dita seu (6 de març de 1496).⁴⁸

3.3. Canonitzacions

Motiu de joia popular eren també les canonitzacions de persones de vida exemplar que pel seu naixement o la seva vinculació a una determinada població esdevien valedors dels habitants d'aquesta davant Déu per tal que atengués llurs

39. *Crònica de Pere III*, dins *Les quatre grans cròniques* (a cura de F. SOLDEVILA), Barcelona, Ed. Selecta, 1971, pàg. 1034; AHCB, *Llibre Vermell*, I, fol. 154r; i *Crònica del Racional*, pàg. 117 [recollida per *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, pàg. 70 -datada erròniament el 1334- i 161]. Encara que a la *Crònica de Pere III* es data la processó el diumenge 11 de juliol de 1339, nota I, pàg. 1176, hem optat per datar-la un dia abans, dissabte 10 de juliol de 1339 seguint el *Llibre Vermell* i la *Crònica del Racional*.

40. *Crònica del Racional*, pàg. 155 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, pàg. 162].

41. *Manual de novells ardis*, vol. I, pàg. 138-139 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 315, i vol. III, pàg. 162].

42. *Crònica del Racional*, pàg. 129 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, pàg. 161].

43. *Crònica del Racional*, pàg. 153 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, pàg. 162 -datada erròniament el 3 d'abril de 1358-].

44. *Manual de novells ardis*, vol. I, pàg. 6-7 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, p.286, i vol. III, pàg. 162].

45. *Dietari de la Deputació*, vol. I, pàg. 248-249; *Dietari de Jaume Sanfont*, pàg. 102-103; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 286.

46. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 12-13; *Dietari de Jaume Sanfont*, pàg. 112; *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 320 i 322-323 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 318, i vol. III, pàg. 163]; i J.Ma. MADURELL i MARIMON, *Mensajeros barceloneses en la corte de Nápoles de Alfonso V de Aragón (1435-1458)*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1963, doc. 543, pàg. 630-631.

47. *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 418-419 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 1, pàg. 225, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 318, i vol. III, pàg. 187].

48. *Manual de novells ardis*, vol. III, pàg. 124-125 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 52, pàg. 324, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, pàg. 147].

pregàries amb més facilitat. A Barcelona només se celebrà una processó d'aquest tipus durant la Baixa Edat Mitjana: la que es realitzà, l'1 de febrer de 1456, quan fou conegut l'inici del procés de canonització de Sant Vicenç Ferrer,⁴⁹ influent dominic d'origen valencià que en el decurs de la seva vida predicà sovint a la Ciutat Comtal, des d'on s'estengué la fama de la seva santedat.

3.4. *Papat*

No és difícil imaginar que la trasbalsada situació en la que visqué el Papat durant bona part del període baixmedieval causà una profunda preocupació a tota la Cristiandat occidental. La societat barcelonina no només no en fou una excepció, sinó que seguí amb particular interès els esdeveniments en què es veieren immersos els pontífexs al llarg del segle XV, car en diverses ocasions, d'una manera o d'una altra, estigueren estretament vinculats a la Corona d'Aragó i sobre la que les seves decisions tingueren importants repercussions. Atès que les set processons relacionades amb el Papat que se celebraren a Barcelona durant la quinzena centúria obeïren a dues motivacions ben específiques i clarament diferenciades, hem optat per exposar-les de forma separada.

3.4.1. *Cisma d'Occident*

El primer grup de processons està format per les quatre processons relacionades amb el Cisma d'Occident, conflicte en què la Corona d'Aragó es veié directament involucrada a partir de l'elecció de l'aragonès Pero Martines de Luna com a papa cismàtic sota el nom de Benet XIII (1394). En concret, les processons foren celebrades perquè Benet XIII aconseguí fugir d'Avinyó en perdre el recolzament dels cardenals que l'havien elegit (22 de març de 1403),⁵⁰ per afavorir l'armada que aquest es proposava portar contra Roma amb l'objectiu d'obtenir la unitat de l'Església (11 de gener de 1405),⁵¹ per la seva entrada a Barcelona (29 de setembre de 1409),⁵² i, un cop mort l'antipapa aragonès (1422), per la concòrdia signada entre Alfons IV de Catalunya-Aragó i el papa Martí V, amb la qual es posà fi a la divisió de l'Església (7 de juliol de 1429).⁵³

49. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXI, pàg. 218-219; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 225-226 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 80, pàg. 144-145, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 288, i vol. III, pàg. 187].

50. *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 125 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 286].

51. *Crònica del Racional*, pàg. 165-166.

52. *Crònica del Racional*, pàg. 171-172 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 235-236]; i *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 163.

53. *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 25; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 265 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 6, pàg. 52, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 287, i vol. II, pàg. 236].

3.4.2. *Elecció de pontifex*

L'altre grup està conformat per les tres processons que es realitzaren a Barcelona per l'elecció de papa amb ocasió de l'obtenció de la mitra pontifícia per Nicolau V (14 de maig de 1447),⁵⁴ Calixt III (vers el 7 de juny de 1455)⁵⁵ i Alexandre VI (10 de setembre de 1492),⁵⁶ ja que, de forma inusual, aquests pontífexs, com hem explicat més amunt, enviaren missives al Consell barceloní comunicant-li llurs respectives designacions, notificacions especialment celebrades en el cas dels dos darrers per llur origen valencià en tant que membres de la família Borja.

3.5. *Ordes mendicants*

Durant la Baixa Edat Mitjana, els framenors -franciscans- i els predicadors -dominics-, fortament implantats a Barcelona des del segle XIII, protagonitzaren dins la ciutat alguns esdeveniments rellevants per a llurs respectius ordes, la singularitat dels quals es veié subratllada per la realització de processons. En concret, se'n feren tres relacionades amb aquests ordes mendicants, les quals obeeïren al trasllat a un nou convent de les monges predicatoras (5 de març de 1357)⁵⁷ i a la celebració a la capital catalana dels Capítols generals dels framenors (28 de maig de 1357)⁵⁸ i dels predicadors (7 de juny de 1405).⁵⁹

3.6. *Actes de fe*

Creat mitjançant una butlla del papa Sixt IV (1478) per tal de solucionar el problema dels jueus conversos castellans, el Tribunal del Sant Ofici fou introduït per Ferran II a la Corona d'Aragó. Així, el dia 5 de juliol de 1487, l'inquisidor Alfonso Espina s'instal·là a la Ciutat Comtal, malgrat l'oposició del Consell municipal barceloní. Aquest mateix any, la Inquisició començà a desenvolupar les seves funcions com a garant de l'ortodòxia de la fe catòlica i a promoure nombrosos actes de fe, cerimònies en què, de forma pública i solemne, els heretges confessos feien acte de constricció i professió col·lectiva de fe. En alguns casos, aquestes manifestacions de penediment incloïen processons al llarg de les quals els inculpatos realitzaven mostres de penitència, com ara l'autoflagelació, a fi d'expiar llurs crims. A la Barcelona de les acaballes del segle XV, hem pogut documentar al menys tres pro-

54. *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 16-17 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 58, pàg. 119-120, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 280-281 i 288].

55. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 239-240.

56. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 242.

57. *Crònica del Racional*, pàg. 127.

58. *Crònica del Racional*, pàg. 128 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. III, pàg. 70-71].

59. *Manual de novells ardis*, vol. I, pàg. 138 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 314].

cessons d'aquest tipus: les que se celebraren els dies 14 i 21 de desembre de 1487⁶⁰ i la del 16 d'agost de 1488.⁶¹

3.7. Guerres

Poques vegades les processons reflecteixen tan clarament els canvis en l'estat anímic d'una societat com en el cas d'aquelles que s'efectuaren arran de conflictes bèl·lics. En efecte, els moments d'alegria i de tristor pels que passà la població barcelonina baixmedieval, sovint distanciat només per breus intervals de temps, són posats nítidament de manifest per la celebració de processons en acció de gràcies, que festejaven les victòries sobre els enemics, o en rogativa, davant de la incertesa del desenllaç d'una batalla o amb motiu de la desesperació generada per una interminable guerra que empobria i colpejava la ciutat. A partir de llur origen, les 27 processons que conformen aquest apartat⁶² poden dividir-se en dues categories: les que se celebraren a causa de les guerres en què s'hi veié involucrada la Corona d'Aragó -15-, i les que es realitzaren pel pols que la Cristiandat mantenia amb els musulmans -12-. A fi de fer més àgil l'exposició, hem cregut oportú d'agrupar les diferents processons en funció de les conteses que les produïren.

3.7.1. Guerres de la Corona d'Aragó

3.7.1.1. Guerra amb Gènova (1351-1360)

La població de Barcelona festejà amb una processó la victòria de l'estol català, sota el comandament de l'almirall Bernat de Cabrera, sobre els genovesos davant de les costes sardes de l'Alguer, triomf que suposà una gran desfeta per a l'armada genovesa i proporcionà als catalans un sòlid enclavament des d'on projectar llur poder polític sobre l'illa de Sardenya (6 de setembre de 1353).⁶³

60. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 66-67 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 319-321, i vol. II, pàg. 120], per a la processó del dia 14; i *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 67 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 321, i vol. II, pàg. 127] per a la del dia 21.

61. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 71 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 321, i vol. II, pàg. 128].

62. No s'inclou entre aquestes processons les tres que se celebraren durant la guerra civil catalana per les exèquies de Carles de Viana, Pere de Portugal i Joan de Lorena, car, a desgrat de formar part de l'exposició de les processons realitzades al llarg d'aquella contesa, no foren directament motivades per la guerra, sinó que obeïren pròpiament a la celebració de les exèquies d'aquests personatges.

63. *Crònica del Racional*, pàg. 123 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 260].

3.7.1.2. *Guerra dels Dos Peres (1356-1369)*

Quatre foren les processons generades per la llarga guerra que enfrontà Pere III de Catalunya-Aragó i Pere I de Castella per l'hegemonia peninsular, tres perquè el monarca català obtingués la victòria (3 d'abril de 1357,⁶⁴ 11 d'abril de 1361⁶⁵ i 5 de juny de 1363)⁶⁶ i una celebrant l'alçament a Burgos d'Enric de Trastàmara -futur Enric II de Castella-, aliat del Ceremoniós, contra el rei castellà, el seu germanastre (13 d'abril de 1366).⁶⁷

3.7.1.3. *Ocupació del nord de Catalunya pel comte d'Armanyac (1389-1390)*

La invasió dels comtats del Rosselló, la Cerdanya i l'Empordà per part de les tropes del comte d'Armanyac, germà de la primera muller de Joan I de Catalunya-Aragó, la difunta Marta d'Armanyac, qui al·legava drets sobre el regne de Mallorca, fou motiu de la celebració a Barcelona d'una gran processó, que, a més de l'expulsió de les terres catalanes de l'exèrcit invasor, tingué com a objectiu l'acabament del Cisma d'Occident i la victòria sobre els infidels dels cristians que lluitaven a Barbaria (29 de setembre de 1390).⁶⁸

3.7.1.4. *Campanyes per a la conquesta del reialme de Nàpols (1421-1423 i 1436-1442)*

L'obtenció de la corona napolitana fou una de les directrius de la política d'Alfons IV de Catalunya-Aragó al llarg de bona part del seu regnat, fita que només assolí després de dues intenses campanyes. Els èxits del monarca en terres italianes, temporals en la primera temptativa, no passaren inadvertits als barcelonins, que els festejaren amb la celebració de diverses processons. Així, se'n realitzaren per les dues conquestes de la ciutat de Nàpols (11 de juliol de 1423⁶⁹ i 26 de juny de 1442)⁷⁰ i per la concòrdia que el monarca català signà amb el papa Eugeni IV a Terracina, acord que significà el seu reconeixement com a rei legítim de Nàpols (26 de juliol de 1443).⁷¹

64. *Crònica del Racional*, pàg. 127-128.

65. *Crònica del Racional*, pàg. 133 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. II, pàg. 227].

66. *Crònica del Racional*, pàg. 135-136.

67. *Crònica del Racional*, pàg. 139 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 260, i vol. II, pàg. 228].

68. *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 3 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 286].

69. *Dietari de la Deputació*, vol. I, pàg. 65; i *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 17.

70. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 287.

71. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XLIII, pàg. 140-143 [recollida dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 43, pàg. 106-109]; i *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 453 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 288, i vol. II, pàg. 239].

3.7.1.5. Guerra civil catalana (1462-1472)

El capítol més tràgic de la història baixmedieval catalana és, sens dubte, la guerra que enfrontà Joan II amb les institucions catalanes, representades pel Consell del Principat. El dramatisme d'aquest complex conflicte queda clarament reflectit a les nombroses processons que provocà a la ciutat de Barcelona, fruit tan aviat de l'eufòria com de l'angoixa col·lectiva. Tot i que el fantasma de la guerra planejava sobre Catalunya des que el monarca féu empresonar el seu primogènit, el príncep Carles de Viana, a les darreries de 1460, la situació semblà redreçar-se, durant la primera meitat de 1461, amb la concòrdia de Vilafranca, establerta entre la reina Joana, com a representant del seu marit Joan II, i el príncep Carles, alliberat mercès a les pressions dels catalans. Aquest acord fou celebrat a la capital del Principat amb una processó el mateix dia de la seva signatura (21 de juny de 1461),⁷² atès que la incertesa de la rúbrica havia arribat a provocar la suspensió a la ciutat de la festa del Corpus (4 de juny),⁷³ que no tingué lloc fins a un mes després (19 de juliol).⁷⁴ La mort sobtada de Carles de Viana, però, esvaí les esperances de pau i sumí la població en un gran desconcert, el qual es posà de manifest en la solemnitat i magnitud de la processó realitzada a Barcelona per les exèquies del príncep (5 d'octubre de 1461).⁷⁵

Els pitjors averanys es compliren en esclatar la guerra i entrar l'exèrcit del rei Joan II a Catalunya el 16 de juny de 1462, vigília de Corpus, fet que motivà la suspensió de tots els actes previstos per aquesta festivitat, llevat del recorregut per la ciutat de la custòdia amb el Cos de Crist que, de forma inusual, féu l'itinerari de la processó de la Concepció.⁷⁶ El Consell del Principat cercà, en un primer moment, l'ajut d'Enric IV de Castella, a qui ofrenà la corona de la que havia estat desposseït Joan II, el 9 de juliol. Per aquesta raó fou festejada amb la celebració d'una processó l'arribada a Barcelona dels missatgers castellans que notificaren l'acceptació de la proposta per part de llur sobirà (2 de setembre de 1462).⁷⁷ La renúncia, tanmateix,

72. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 37; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 134-135; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 374-375 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 99, pàg. 169-170].

73. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 36; i *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 134.

74. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 39; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 137; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 383-384 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 288 -datada erròniament el 18 de juliol de 1461-].

75. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 43-44; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 140-141; *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXI, pàg. 239-253 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 103, pàg. 177-192]; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 392 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 332].

76. *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 410-411 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 1, pàg. 221].

77. *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 418 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 1, pàg. 225, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 318 -datada erròniament el 20 de setembre de 1462-].

del monarca castellà (juny de 1463) i la posterior elecció del conestable Pere de Portugal com a nou rei (octubre de 1463) produïren un gran desconcert entre la població barcelonina, que realitzà una processó per a pregar a Déu la solució de la greu situació en què es trobava immersa Catalunya (20 de novembre de 1463).⁷⁸

Pocs anys després, la mort de Pere IV complicà novament els projectes del Consell del Principat i, una vegada més, una processó per exèquies plasmà la preocupació dels habitants de Barcelona davant un futur que es presentava molt incert (8 de juliol de 1466).⁷⁹ A partir de l'arribada a Catalunya, el juliol de 1466, de Joan de Lorena com a lloctinent del seu pare, el duc Renat I de Provença, a qui havia estat lliurat el tron, la situació militar del Consell del Principat experimentà una considerable millora i les seves tropes conqueriren Girona, victòria que fou celebrada a Barcelona amb una processó (2 de juny de 1469).⁸⁰ La sort, però, tornà a ser adversa als revoltats i per tercera vegada una processó per exèquies, aquest cop les de Joan de Lorena, evidencià el neguit dels barcelonins per l'avenir (21 de desembre de 1470).⁸¹ Dos anys més tard, el 24 d'octubre de 1472, la capitulació de Pedralbes posà fi a la guerra, vuit dies després que la ciutat de Barcelona es rendís a Joan II ofegada per un llarg setge.

3.7.1.6. Guerra amb França pels comtats del Rosselló i la Cerdanya (1472-1473)

Els triomfs assolits per Joan II de Catalunya-Aragó durant la guerra que menà contra Lluís XI de França, per tal de recuperar els comtats nord-orientals catalans, que el sobirà francès havia pres aprofitant els conflictes interns de la Corona d'Aragó, provocaren la gaubança de la població barcelonina. Aquesta alegria es plasmà en la celebració de processons en dues ocasions: la primera a conseqüència de l'entrada del monarca català a la capital rossellonesa (5 de febrer de 1473)⁸² i la segona per la signatura de la pau de Perpinyà, per la qual el rei de França reconegué la sobirania del català sobre el Rosselló i la Cerdanya (26 de setembre de 1473).⁸³

78. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 439 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 319].

79. *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 204-206; i *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXXIX, pàg. 280-285.

80. *Dietari de la Deputació*, vol. II pàg. 95-96; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 215; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 491 [recollida dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. I, pàg. 240, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 319].

81. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 107-109; i *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 220-222.

82. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 512 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 289].

83. *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 516 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 289].

3.7.2. Guerres contra els infidels

3.7.2.1. Guerres contra els turcs otomans (segona meitat del segle XV)

La consolidació de l'imperi Otomà, a mitjan de la quinzena centúria, amb les conquestes de Constantinoble (1453) i Atenes (1456) pel sultà Mohamet II, suposà l'aparició d'una amenaça constant d'expansió turca per a l'Europa oriental i un greu cop psicològic per a tota la Cristiandat. Les autoritats i la població de Barcelona no varen romandre indiferents a tots aquests esdeveniments, sinó que els seguiren amb gran atenció, realitzant-se processons per a propiciar les victòries dels exèrcits cristians o per a celebrar-les. Així, se'n feren per afavorir la Croada que s'havia de dur a terme contra els turcs (5 de setembre de 1456),⁸⁴ per la derrota infligida pels croats als otomans prop de Belgrat (15 i 19 de setembre de 1456),⁸⁵ perquè els venecians aconseguissin recuperar l'illa grega de Negrapont, en poder dels turcs (14 d'agost de 1470),⁸⁶ per la mort de Mohament II, el sultà que havia aconseguit la capitulació de la capital de l'imperi Bizantí (26 de juny de 1481),⁸⁷ i per la presa de la ciutat italiana d'Otranto per part del rei Ferran I de Nàpols, a qui havia estat arrabassada pels turcs (12 d'octubre de 1481).⁸⁸

3.7.2.2. Guerra contra Granada (1481-1492)

Encara que mancada d'interès polític i econòmic per a la Corona d'Aragó, la guerra que els Reis Catòlics portaren a terme per a conquerir el regne de Granada, que culminà, com és ben sabut, amb la liquidació del darrer nucli de poder polític musulmà a la Península Ibèrica i, per extensió, a l'Europa occidental, fou viscuda intensament pels habitants de Barcelona. Això es degué al fet que l'empresa fos dirigida personalment pel rei Ferran II de Catalunya-Aragó, la qual cosa propicià que a la capital catalana, com a d'altres ciutats de la Corona d'Aragó,⁸⁹ es realitzessin

84. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXIV, pàg. 223; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 242 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 316, i vol. II, pàg. 275].

85. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. LXXIV, pàg. 223-224 [recollides dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 82, pàg. 146-150]; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 242-244 [recollides dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 281-282 i 316-317, vol. II, pàg. 275-276, i vol. V, pàg. 13-14].

86. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 104-105.

87. *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 282; i *Manual de novells ardis*, vol. III, pàg. 18 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290].

88. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 189; i *Manual de novells ardis*, vol. III, pàg. 19 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 27, pàg. 297, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290].

89. Vegeu, per exemple, l'article de D.J. BUESA CONDE, "Manifestaciones de la religiosidad popular en la Zaragoza del siglo XV. Las procesiones devocionales, penitenciales y en acción de gracias por la toma de Granada", *Aragonia Sacra*, II (1987), pàg. 45-58.

nombroses processons a mesura que els principals enclavaments sarraïns anaven sent sotmesos pels cristians. Per altra part, tampoc fou aliè al ressò que aquesta guerra tingué a la Ciutat Comtal l'efecte psicològic que la caiguda del darrer bastió musulmà a Occident exercí sobre tota la Cristiandat, en tant que revenja per la pèrdua de Constantinoble trenta-nou anys abans.

La primera processó celebrada a Barcelona per la guerra de Granada es realitzà a conseqüència de la publicació a la ciutat de la butlla papal de la Croada contra Granada obtinguda pels Reis Catòlics, que proporcionava indulgències a tots aquells que participessin en la conquesta del regne nassarita o col·laboressin en el seu finançament (9 d'agost de 1484),⁹⁰ després seguiren les celebrades per la conquesta de Màlaga (12 de setembre de 1487),⁹¹ perquè Déu donés al monarca catalano-aragonès el triomf sobre els sarraïns (27 de juny de 1489),⁹² per la pressa de Bassa (7 de gener de 1490)⁹³ i, finalment, per la capitulació de Granada (22 de gener de 1492).⁹⁴ Un cop finalitzada la guerra, encara tingué lloc una darrera processó destinada a commemorar la victòria cristiana el dia del seu primer aniversari (2 de gener de 1493).⁹⁵

3.8. Monarquia

El fet que el sobirà fos la pedra angular que garantia la cohesió dels diferents regnes que composaven la Corona d'Aragó i que exercís sobre els seus súbdits una autoritat que abraçava atribucions de caire militar, legislatiu i judicial, en virtut del poder que Déu li havia conferit, proporcionà a la monarquia catalano-aragonesa un

90. *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 289-290.

91. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 63 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 36, pàg. 312, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290, i vol. II, pàg. 249].

92. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 74 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290].

93. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 78 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 39, pàg. 313, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 321].

94. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 238-239. La resta de fonts són molt imprecises alhora de datar el dia de la celebració de la processó. Així, en el *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 92-93, en l'assentament del dissabte dia 21 de gener de 1492, es diu que fou fixada la processó per al següent dimarts, és a dir, per al dia 24, però en l'assentament que correspon a aquest dia, tot i esmentar-se la celebració de diferents actes festius per la conquesta de Granada, no es troba cap referència a la processó; en el *Libre de algunes coses assanyalades* són recollides, seguint el *Manual de novells ardots*, les celebracions que varen realitzar-se, però no s'esmenta cap processó; en les *Rúbriques de Bruniquer*, per últim, la processó és datada erròniament el dia 17 de gener, car la notificació de la pressa de la ciutat musulmana no es produí fins a l'endemà, dia 18 de gener, AHCB, Consell de Cent, *Registre de Deliberacions*, II-31, fols. 18v-19r.

95. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 101 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 321].

enorme prestigi. No és estrany, per tant, que la família reial -en especial el monarca, la reina i llur primogènit- fos la causa de la celebració de fins a un total de 44 processons, que poden ser agrupades en dues grans categories: les que estaven relacionades amb el seu cicle biològic -31- i les que estaven vinculades als actes de tipus institucional que protagonitzava -13-.

3.8.1. *Cicle biològic*

El naixement d'un fill del rei, sobretot si es tractava del primogènit, era sempre motiu d'alegria entre els seus súbdits, però no havia d'anar necessàriament acompanyat de processons, ja que només n'hem constatat la celebració de dues per aquesta raó: una pel naixement de l'infant Joan, primogènit del futur Ferran II de Catalunya-Aragó i de la reina Isabel de Castella (poc després del 10 de juliol de 1478),⁹⁶ i l'altra pel de la seva germana, la infanta Joana (21 de novembre de 1479).⁹⁷ També el desig de restabliment de la salut d'algun dels membres de la família reial motivà, durant la segona meitat del segle XV, diverses processons: per la malaltia que acabaria amb la vida d'Alfons IV se'n realitzà una (23 de juny de 1458),⁹⁸ per la recuperació de Ferran II de les ferides produïdes per l'atac de Joan Canyamàs un total de 15, nombre excepcional explicable únicament pel fet que l'agressió tingués lloc a Barcelona (una diària entre el 9 i el 23 de desembre de 1492),⁹⁹ i, finalment, pel guariment de la reina Isabel de la malaltia que hauria de causar-li la mort sis més (7, 9, 11, 25 i 28 de juliol i 1 d'agost de 1498).¹⁰⁰

Per altra part, la celebració d'exèquies reials a la ciutat anava acompanyada de processons al llarg del trajecte que recorria el cos del difunt des del palau reial fins a la seu, on normalment es realitzava la missa solemne de sepultura, com succeí en els funerals de la reina Violant, vídua de Joan I (9 de juliol de 1431),¹⁰¹ del príncep Carles de Viana (5 d'octubre de 1461),¹⁰² del conestable Pere de Portugal (8 de

96. AHCB, Consell de Cent, *Registre de Deliberacions*, II-24, fol. 61r-v; i *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 265.

97. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290.

98. *Dietari de la Deputació*, vol. I, pàg. 250; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 290 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 288 i 340-341].

99. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 97-100 [recollides dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 46, pàg. 319-320, on s'esmenta únicament la celebració de 14 processons, car la darrera, la d'acció de gràcies, és datada erròniament el dia 22 de desembre, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290, on es data de forma errònia les processons entre el 19 i el 22 de desembre].

100. *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 148-149 [recollides parcialment dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 291].

101. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XVIII, pàg. 47-56.

102. Vegeu *supra*, nota 75.

juliol de 1466),¹⁰³ de Joan de Lorena (21 de desembre de 1470)¹⁰⁴ i de Joan II (30 de gener de 1479).¹⁰⁵ En dues ocasions, per últim, el trasllat de les despulles d'un monarca va ser la causa de la celebració de processons: la primera amb motiu de la translació de les restes d'Alfons III del convent dels framenors de Barcelona al dels framenors de la ciutat de Lleida (10 d'abril de 1369),¹⁰⁶ i la segona pel trasllat del cadàver de Joan I des del monestir de Santa Eulàlia del Camp, on havia estat inicialment portat després d'haver mort camí de Girona, fins al palau reial (29 de maig de 1396).¹⁰⁷

3.8.2. *Actes institucionals*

Encara que, durant els segles XIV i XV, foren molt nombrosos els actes de caire institucional protagonitzats per la família reial a Barcelona, el fet que únicament anessin acompanyats de processons aquells que destacaven per llur caràcter singular explica que tant sols n'haguem pogut documentar deu relacionades amb aquests tipus d'actes. Així, per exemple, l'entrada del monarca a la ciutat era o no festejada amb processó en funció dels esdeveniments que precedien la seva visita. Per aquesta raó, només foren festejades amb processó l'arribada de Pere III i la reina Elionor després d'haver dut a terme una victoriosa expedició contra Sardenya, el màxim guany de la qual fou la presa de la ciutat de l'Alguer (14 de setembre de 1355);¹⁰⁸ la vinguda del duc Alfons de Calàbria, primogènit del rei Ferran de Nàpols, per tal de portar cap a Itàlia Joana d'Aragó, filla de Joan II i muller del monarca napolità (31 de juliol de 1477);¹⁰⁹ les primeres visites a la ciutat de Ferran II com a sobirà de la Corona d'Aragó (9 de setembre de 1479)¹¹⁰ i d'Isabel de Castella com a reina en tant que muller d'aquest (5 d'agost de 1481);¹¹¹ i l'arribada dels Reis Catòlics, pri-

103. Vegeu *supra*, nota 79. En aquest cas, la processó anà des del palau reial fins a l'església de Santa Maria del Mar, on fou oficiada la missa.

104. Vegeu *supra*, nota 81.

105. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCII, pàg. 301-319.

106. *Crònica del Racional*, pàg. 142-143 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 326].

107. *Crònica del Racional*, pàg. 160 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 327].

108. *Crònica del Racional*, pàg. 123 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 229].

109. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 161; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 261-262; *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCI, pàg. 299 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 22, pàg. 275]; i *Manual de novells ardis*, vol. II, pàg. 548-550 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 289].

110. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 175; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 279; *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCIII, pàg. 321-326 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 25, pàg. 287-288]; i *Manual de novells ardis*, vol. III, pàg. 8 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 243 i 290].

111. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 187-188; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 285; *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCIV, pàg. 341 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II,

mer, i de llur primogènit, el príncep Joan, posteriorment, un cop conquerit el regne de Granada (14 i 21 de novembre de 1492, respectivament).¹¹²

Un cas a part són els actes vinculats a la presència d'Alfons IV a Barcelona, ja que, com passà la major part del seu regnat en terres italianes, no només fou celebrada processó per la seva estada després de prendre per primera vegada Nàpols (9 de desembre de 1423),¹¹³ sinó que tan sols la notícia de la seva intenció de visitar la ciutat fou raó suficient per a realitzar processons (3 de desembre de 1423¹¹⁴ i 28 d'octubre de 1437).¹¹⁵ Foren igualment causa de processó per part dels barcelonins l'entusiasta comiat que aquests oferiren a Martí I de Sicília, dit el Jove, fill primogènit del futur Martí I de Catalunya-Aragó, quan salpà en companyia de la seva muller, Maria de Sicília, vers el seu reialme (27 de novembre de 1391),¹¹⁶ i la coronació de la infanta Joana d'Aragó com a reina de Nàpols, realitzada a la plaça del palau reial major de la ciutat, abans de marxar cap a Nàpols per a reunir-se amb el monarca Ferran I, el seu marit (6 d'agost de 1477).¹¹⁷

Cal assenyalar, finalment, la celebració a Barcelona de processons per actes que, tot i que no varen produir-se a la ciutat, es presumia havien de tenir una gran transcendència per a tota la Corona d'Aragó. Es tracta, concretament, de l'elecció com a rei de Ferran I en virtut del compromís de Casp, que posà fi a dos anys de llarg interregne (vers el 29 de juny de 1412),¹¹⁸ i de l'arribada a Castella procedent de Flandes de l'arxiduquessa Margarida d'Àustria, filla de l'emperador Maximilià I d'Alemanya, per tal de celebrar les seves noces amb el príncep Joan, primogènit dels Reis Catòlics, a la ciutat de Burgos (3 d'abril de 1497).¹¹⁹

cap. 26, pàg. 296-297]; i *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 18-19 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 243, 283 i 290].

112. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 245, per a la processó del dia 14; i *Manual de novells ardots*, vol. III, pàg. 96 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 290 -datada erròniament el dia 22-], per a la del 21.

113. *Dietari de la Deputació*, vol. I, pàg. 67; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 18; *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. I, pàg. 5-7 [recollida dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 1, pàg. 38-40, i *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 286].

114. *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. I, pàg. 4 [recollida dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre I, cap. 1, pàg. 37].

115. *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 367-368 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 238].

116. *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 22.

117. *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 262-263; *Llibre de les Solemnitats*, vol. I, doc. XCI, pàg. 300 [recollida dins *Llibre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 22, pàg. 275-276]; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 551.

118. *Rúbriques de Bruniquer*, vol. I, pàg. 286, on la processó apareix datada el dia 22 d'abril de forma totalment errònia, car la sentència de Casp no fou dictada fins al 24 de juny, motiu pel que creiem que la processó no es produí fins als vols del 29 de juny.

119. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 274.

3.9. Infrastructures

En darrer lloc, cloent la present tipologia, es troben les tres processons que se celebraren per la consecució d'una sèrie d'infrastructures destinades a millorar la vida dels habitants de la Barcelona baixmedieval. En concret, varen realitzar-se a causa del trasllat de la campana batejada amb el nom de "Sant Honorat" coneguda popularment com l' "Honorata", del palau episcopal a la seu, des del cloquer de la qual assenyalaria les hores a la ciutat (18 de novembre de 1393);¹²⁰ de l'inici de les obres de l'hospital de la Santa Creu, situat a l'indret que ocupava el d'en Colom, una institució que possibilità la unificació de tots els hospitals existents a Barcelona (17 d'abril de 1401);¹²¹ i de la benedicció de la primera pedra del moll que s'havia de construir a la platja de la ciutat, culminant una antiga aspiració dels barcelonins (20 de setembre de 1477).¹²²

4. CONCLUSIONS

En referir-se al paper que la festa tingué en la societat de l'Antic Règim, R. García Cárcel afirma que l'home "es troba entre el fet lúdic i el tràgic, entre l'alegria i la mort, pràcticament sense límits. Tot -plaer i dolor- era o podia ser objecte de festa".¹²³ Aquestes paraules, que posen de relleu la complexitat i el caràcter ambivalent del paper desenvolupat per la festa en la història de la humanitat, prenen tota llur significació en parlar de les processons, especialment de les extraordinàries, car són aquestes les que, com a cap altra manifestació festiva, reflecteixen els canvis experimentats en l'estat d'humor d'una col·lectivitat. I en destaquem de forma particular les extraordinàries perquè, en tenir llur origen en uns esdeveniments històrics de caire divers (polítics, econòmics, religiosos, climatològics, epidemiològics, etc.), són les que millor mostren com les circumstàncies en què es trobava immersa la societat medieval, convenientment manipulades per les classes dirigents, podien condicionar el seu estat anímic. Per tot això, l'estudi de les 124 processons extraordinàries documentades a Barcelona entre 1339 i 1498 no és només un reco-

120. *Crònica del Racional*, pàg. 159; i *Manual de novells ardots*, vol. I, pàg. 41 [recollida dins *Rúbriques de Bruniquer*, vol. V, pàg. 69]. Sobre el significat per a la ciutat d'aquesta campana, pot consultar-se l'obra de T.-M. VINYOLES, *La vida quotidiana a Barcelona vers 1400*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1985, pàg. 31-33.

121. *Crònica del Racional*, pàg. 163.

122. *Dietari de la Deputació*, vol. II, pàg. 163-164; *Dietari de Jaume Safont*, pàg. 263-264; i *Manual de novells ardots*, vol. II, pàg. 551-552 [recollida dins *Libre de algunes coses assanyalades*, llibre II, cap. 23, pàg. 276-277].

123. R. GARCÍA CÁRCCEL, "La festa a la Catalunya Moderna. Introducció", *L'Avenç*, 89 (gener 1986), pàg. 33.

rregut pels esdeveniments més importants de la història de la ciutat, de la Corona d'Aragó i, àdhuc, de la Mediterrània al llarg de la Baixa Edat Mitjana, sinó que també suposa un acostament als desitjos i a les preocupacions, és a dir, a la mentalitat dels homes i les dones que els varen viure i "festejar", sovint intensament.

La monarquia, representada per la figura del monarca i, per extensió, per la resta de membres de la família reial, tingué un enorme pes en la societat barcelonina baixmedieval, a jutjar per la quantitat de processons extraordinàries que generà. No deixa, tanmateix, de ser significatiu que aquestes processons se celebressin majoritàriament després que la cort reial abandonés Barcelona, per a ubicar-se, primer, temporalment a Nàpols amb Alfons IV i, després, definitivament a Castella a conseqüència de l'enllaç matrimonial dels Reis Catòlics. Així, mentre que del 1339 al 1446 es feren només nou les processons vinculades directament amb la monarquia, les celebrades per aquest motiu entre els anys 1447 i 1498 foren 35.

A desgrat de l'entusiasme que la monarquia produïa entre el poble, sovint estimulat per l'oligarquia de la ciutat, que controlava el govern municipal, i per la jerarquia eclesiàstica, la vida -i la mort- dels homes i les dones de la Barcelona baixmedieval estigué molt més condicionada per les guerres i les calamitats -epidèmies de pesta, terratrèmols, sequeres i fams- que, d'una manera o una altra, colpejaren Catalunya.

És evident, pel que fa a les guerres, que no totes tingueren la mateixa incidència sobre la ciutat, ja que la seva repercussió depenia del grau d'implicació de la Corona d'Aragó, especialment del Principat, en el conflicte. Així, per exemple, conteses com la dels Dos Peres o la guerra civil catalana produïren fins a quatre processons cadascuna, durant els anys 1357-1366 i 1461-1469, respectivament. Amb tot, cal observar que la magnitud d'alguns conflictes, la transcendència que podien tenir per al conjunt de la Cristiandat, també condicionava el seu impacte sobre la població barcelonina, encara que la Corona d'Aragó no es veiés involucrada directament. Aquest és el cas de la conquesta de Granada, que, entre 1484 i 1493, fou la causa de sis processons, o de la lluita dels croats cristians contra els turcs otomans a la Mediterrània oriental, que, al llarg de la segona meitat del segle XV, generà altres sis processons a Barcelona.

Per altra part, el més destacable de les processons realitzades pels efectes devastadors de calamitats de tipus natural és la gran desproporció quantitativa que existeix entre les que es produïren per epidèmies de pesta i tremolaments de terra -22- i les que es celebraren per sequeres i fams -quatre-, car tots aquests infortunis sacquesajaren de forma continuada la ciutat durant els segles XIV i XV. És possible que l'explicació d'aquest fet es trobi no tant en la periodicitat dels flagells, com en llur intensitat, és a dir, en l'alt nombre de morts que provocaven pestes i terratrèmols en un breu interval de temps.

En una societat com la de la Barcelona baixmedieval, fuetejada de forma continuada per les calamitats, la protecció sobrenatural que proporcionaven les relí-

quies fou invocada reiteradament per la població i llur culte fomentat per les autoritats, civils i eclesiàstiques. No és d'estranyar, per tant, que les processons extraordinàries per relíquies ocupin també un lloc destacat en el ventall tipològic que hem descrit amb anterioritat.

La resta de processons extraordinàries documentades a la capital catalana durant els segles XIV i XV responen a esdeveniments molt puntuals, bàsicament de caire eclesiàstic, com la canonització de Sant Vicenç Ferrer o les relacionades amb institucions com el papat, sobretot a causa del Cisma d'Occident, els ordes mendicants barcelonins i la Inquisició, però també de tipus urbanístic, cas de les infraestructures amb les que fou dotada la ciutat.

No volem acabar el present article sense subratllar l'espectacular increment que la celebració de processons extraordinàries experimentà a la Barcelona de la segona meitat del segle XV. Si durant el segle XIV, això és, en el període comprés entre 1339 i 1400, n'hem constatat l'existència de 27, i en la primera meitat del XV n'hem pogut documentar 23, només en els darrers cinquanta anys d'aquest segle s'en varen realitzar 74, és a dir, el 59,67% del total.

APÈNDIX

Processons extraordinàries documentades a Barcelona entre els anys 1339 i 1498

<i>Data</i>	<i>Causa</i>
1339.07.10	Translació del cos de Santa Eulàlia
1348.05.14	Epidèmia de pesta
1353.09.06	Victòria de l'almirall Bernat de Cabrera sobre l'armada genovesa a Sardenya
1355.09.14	Rebuda de Pere III i la reina Elionor
1357.03.05	Nou convent de les monges predicadores
1357.04.03	Precs per a la victòria de Pere III sobre Castella
1357.05.28	Celebració del Capítol general dels framenors
1358.05.06	Arribada dels caps de Santa Digna i Santa Benigna
1361.04.11	Precs per a la victòria de Pere III sobre Castella
1362.01.21	Epidèmia de pesta
1363.06.05	Precs per a la victòria de Pere III sobre Castella
1366.04.13	Alçament d'Enric de Trastàmara contra Pere I de Castella, el seu germanastre
1371.06.13	Epidèmia de pesta
1373.03.07-09	Terratrèmols

1374.11.07	Sequera
1375.06.22	Epidèmia de pesta
1378.04.23	Arribada del braç de Sant Jordi
1380.11.05	Translació del cos de Sant Oleguer
1383	Sequera
1389.04.10	Trasllat de les despulles d'Alfons III
1390.09.29	Precs per a l'expulsió de l'exèrcit del comte d'Armanyac del nord de Catalunya, per a l'acabament del Cisma d'Occident i per a la victòria dels cristians a Barbaria
1390.12.04	Arribada d'una Santa Espina
1391.11.27	Comiat de Martí I de Sicília
1393.11.18	Trasllat de la campana "Sant Honorat" a la seu
1396.05.29	Trasllat de les despulles de Joan I
1401.04.17	Inici de les obres de l'hospital de la Santa Creu
1402.07.07	Epidèmia de pesta
1403.03.22	Fugida d'Avinyó del papa Benet XIII
1405.01.11	Armada del papa Benet XIII contra Roma
1405.06.07	Celebració del Capítol general dels predicadors
1405.08.04	Translació del cos de Sant Sever
1409.09.29	Rebuda del papa Benet XIII
1412.06.29 (vers)	Elecció de Ferran I com a rei de la Corona d'Aragó
1423.07.11	Conquesta de Nàpols per Alfons IV
1423.12.03	Notificació de la visita d'Alfons IV
1423.12.09	Rebuda d'Alfons IV
1425.02.09	Terratrèmols
1427.03.17	Terratrèmols
1427.03.19	Terratrèmols
1427.06.06	Terratrèmols
1429.07.07	Concòrdia entre Alfons IV i el papa Martí V
1431.07.09	Exèquies de la reina Violant, vídua de Joan I
1437.10.28	Notificació de la visita d'Alfons IV
1442.06.26	Conquesta de Nàpols per Alfons IV
1443.07.26	Concòrdia entre Alfons IV i el papa Eugeni IV
1447.05.14	Elecció del papa Nicolau V
1448.05.25	Terratrèmols
1448.10.13	Epidèmia de pesta i terratrèmols
1455.06.07 (vers)	Elecció del papa Calixt III
1456.02.01	Canonització de Sant Vicenç Ferrer
1456.09.05	Croada contra els turcs
1456.09.15	Victòria dels croats sobre els turcs prop de Belgrad
1456.09.19	Victòria dels croats sobre els turcs prop de Belgrad

1458.04.26	Arribada dels ossos de Sant Cosme i Sant Damià
1458.06.23	Malaltia d'Alfons IV
1459.11.23	Arribada del dit de Santa Cànida
1461.06.21	Concòrdia de Vilafranca entre el príncep Carles de Viana i la reina Joana, representant del seu marit Joan II
1461.10.05	Exèquies del príncep Carles de Viana
1462.09.04	Trasllat dels cinc cossos sants del monestir de Sant Cugat
1462.09.21	Notificació de l'acceptació per part d'Enric IV de Castella de la corona oferta pels catalans
1463.11.20	Precs per a l'acabament de la guerra civil
1465.12.06	Comiat dels pelegrins que anaven a Sant Jaume de Compostel·la per una epidèmia de pesta
1466.07.08	Exèquies del conestable Pere de Portugal
1466.11.17 (poc després)	Acció de gràcies davant l'Àngel Custodi per l'acabament d'una epidèmia de pesta
1469.06.02	Conquesta de Girona per Joan de Lorena
1470.08.14	Precs per a la recuperació de l'illa de Negrapont, en poder dels turcs, pels venecians
1470.12.21	Exèquies de Joan de Lorena
1473.02.05	Entrada de Joan II a Perpinyà
1473.09.26	Pau de Perpinyà entre Joan II i Lluís XI de França
1474.01.03	Fam
1475.12.20	Comiat dels pelegrins que anaven a Sant Jaume de Compostel·la per una epidèmia de pesta
1476.07.13	Epidèmia de pesta
1476.08.01	Epidèmia de pesta
1477.07.31	Rebuda del duc Alfons de Calàbria
1477.08.06	Coronació de la infanta Joana, filla de Joan II, com a reina de Nàpols
1477.09.20	Inici de les obres del moll
1478.07.10 (poc després)	Naixement del príncep Joan, primogènit dels Reis Catòlics
1479.01.30	Exèquies de Joan II
1479.09.09	Rebuda de Ferran II
1479.11.21	Naixement de la infanta Joana, filla dels Reis Catòlics
1481.06.26	Mort del sultà Mohament II, conqueridor de Constantinoble
1481.08.05	Rebuda de la reina Isabel
1481.10.12	Conquesta d'Otranto als turcs per Ferran I de Nàpols
1482.11.29	Epidèmia de pesta

1483.01.08	Comiat dels pelegrins que anaven a Sant Jaume de Compostel·la per una epidèmia de pesta
1484.08.09	Croada contra el regne de Granada
1487.05.13	Sequera
1487.09.12	Conquesta de Màlaga pels Reis Catòlics
1487.12.14	Acte de fe
1487.12.21	Acte de fe
1488.08.16	Acte de fe
1489.06.27	Precs per a la victòria de Ferran II sobre els musulmans de Granada
1490.01.07	Conquesta de Bassa pels Reis Catòlics
1490.09.16	Epidèmia de pesta
1492.01.22	Conquesta de Granada pels Reis Catòlics
1492.11.14	Rebuda dels Reis Catòlics
1492.11.21	Rebuda del príncep Joan, primogènit dels Reis Catòlics
1492.09.10	Elecció del papa Alexandre VI
1492.12.09-23	Recuperació de Ferran II de les ferides provocades per l'atac de Joan Canyamàs
1493.01.02	Commemoració de la conquesta de Granada pels Reis Catòlics
1496.03.06	Davallada del Cos de Crist a la capella de Santa Eulàlia de la seu de Barcelona
1497.04.03	Arribada de l'arxiduchessa Margarida d'Àustria, filla de l'emperador Maximilià I d'Alemanya, a Castella
1498.07.07	Malaltia de la reina Isabel
1498.07.09	Malaltia de la reina Isabel
1498.07.11	Malaltia de la reina Isabel
1498.07.25	Malaltia de la reina Isabel
1498.07.28	Malaltia de la reina Isabel
1498.08.01	Malaltia de la reina Isabel